

трудої міграції. Обласні служби зайнятості населення укладають договори трудової діяльності нашого населення (в першу чергу безробітних) за кордоном. Такі договори передбачають роботу за домовленістю або стажування терміном 1-3 роки з обов'язковим поверненням.

Відсутність міждержавних угод, які, згідно з чинним законодавством, покликані захищати інтереси тимчасово працюючих за кордоном, перетворює їх на дешеву робочу силу (рівень оплати нижчий порівняно з місцевими працівниками в 5 разів і більше), позбавляє будь-яких гарантій щодо умов оплати та охорони праці. Сім'ї таких мігрантів тривалий час є фактично неповними, діти не отримують належного виховання, розпадаються шлюби тощо.

Для покращення ситуації необхідно вжити таких заходів: перехід в демографічній і міграційній політиці від прямих виплат і пільг в оподаткуванні і кредитуванні (основний напрям пристосування демографічної і міграційної політики до ринкової економіки) повинен доповнюватися особливими міграційними заходами, які направлені у першу чергу на регулювання структури сільських мігрантів. Не тільки закріплення молоді на селі, але й стимулювання переселення сімей із дітьми у сільську місцевість буде сприяти створенню і розвитку страхового фонду для фінансування витрат на сільськогосподарську (професійну, середньо спеціальну і вищу освіту). Регіоналізацію міграційної політики треба розпочати із розробки і реалізації комплексу заходів для стимулювання переселення в райони демографічної кризи. У районах із відчутним аграрним переселенням необхідно розробляти і реалізувати і програми зайнятості сільського населення, і, на майбутнє, програми переселення [5, с.137].

Література:

1. Прокопишак К. Взаємозв'язок міграції населення та соціально-демографічних процесів на селі // Регіональна економіка, 1997. – №4. – С. 33-38.
2. Бугуцький О.А. Демографічна ситуація на селі // Економіка АПК, 1997. - №11. – С. 54-57.
3. Балабанов Г.В., Гольцов А.Г. Умови життя сільського населення // Український географічний журнал, 1994. - № 3. – С. 42-49.
4. Старостенко Г. Новітні демографічні тенденції в Україні // Економіка України, 1998. – №5. – С. 22-30.
5. Хомра О. Міграція сільського населення України: загальна характеристика, регіональні аспекти, специфіка в умовах кризи, підходи до управління // Сучасні проблеми географії населення в Україні. – Тези доповідей I Всеукраїнського семінару з географії населення. – Луцьк. – 1993. – с. 138-140.

Summary:

Liliya Zub: MIGRATIONS OF THE POPULATION AS AN IMPORTANT FACTOR IN THE FORMATION OF MODERN GEODEMOGRAPHIC SITUATION (AFTER THE EXAMPLE OF TERNOPIL REGION).

This article deals with the investigation of the role of population migrations in the formation of modern geodemographic situation. Main indicators of the mechanical movement in Ternopil region have been analyzed and their influence on the geodemographic processes of the region have been profoundly investigated.

УДК 39:91(477,64)

Тетяна ЧИРКОВА

ЕТНОГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ РЕГІОНУ НА ПРИКЛАДІ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

У ході проведеного аналізу була визначена тенденція розвитку основних етнічних груп

тобто тих, які формують етноструктуру Запорізької області на протязі 75 років. На початку дослідження необхідно зазначити, що у 1932 р. на території України було сформовано 5 областей. Територія запорізького краю увійшла до Дніпропетровської області. Запорізька область утворилась 10 січня 1939 року, але її територія тоді була більша, ніж зараз. Кордонів близьких до сучасних областей набула 30 березня 1944 р. у зв'язку з передачею деяких районів до новоствореної Херсонської області. Сучасні кордони встановлено 12 березня 1949 р., після чого змінювалися лише міжрайонні адміністративні кордони [1]. При аналізі статистичних даних [1,2,5,6,7] автором, були відібрані етнічні групи, відсоток яких у загальній структурі населення області становить 0,1%. Цей показник складає 98-99% всього населення області. Виключенням є перепис 1959 р., коли мінімальний поріг відібраних етнічних груп становить 0,6%, що дорівнює 98,8% населення області. Це пов'язано з відсутністю інформації про українських громадян німецької, польської, молдавської, грецької, кримсько-татарської національності.

Дослідження етнічного складу населення Запорізької області проводилось як загалом для території всієї області, так і для окремих адміністративно-територіальних одиниць. За даними переписів населення 1926 р., 1989 р., 2001 р. були розраховані значення індексу етнічної мозаїчності Б. Еккеля [9] і індексу етнічної диверсифікації Е. Пясецького [8] по районам області. Індекс етнічної мозаїчності Б. Еккеля відображає різноманітність етнічних груп у регіоні, а індекс етнічної диверсифікації Е. Пясецького – домінування однієї з етнічних груп. Індокси відображають зворотню залежність, чим більше значення індексу етнічної мозаїчності, тим менше значення індексу етнічної диверсифікації району.

Досліджуючи етноструктуру на 1926 переписний рік спочатку необхідно було виділити кордони сучасної території Запорізької області в межах Дніпропетровської. На цьому етапі автор скористався двома картами “Адміністративною картою Дніпропетровської області, 1934р.”, “Адміністративною картою Запорізької області, 1995”. Середнє значення індексу етнічної мозаїчності дорівнює 0,32 одиниць, індексу етнічної диверсифікації – 67,42%. Більшість районів області мають вищий за середній індекс етнічної мозаїчності і менший за середній індекс етнічної диверсифікації. Максимальне значення індексу етнічної мозаїчності і мінімальне значення етнічної диверсифікації характерне для Н.-Василівського (0,64 од., 35,05%), Якимівського (0,58 од., 41,38%), Мелітопольського (0,56од., 43,31%) районів області. Райони зосереджені у південній частині території Запорізької області. На значення індексу впливає переважання в етнічному складі таких спільнот, як українці, росіяни, євреї, німці, білоруси, поляки. Мінімальне значення індексу етнічної мозаїчності спостерігається в Оріхівському районі – 0,03 од. та В.-Токмацькому районі області і дорівнює 0,04 од. Райони мають максимальне значення індексу етнічної диверсифікації – 96,38% 99,27% відповідно, на підставі цього його можна вважати дані райони етнічно гомогенними. Основною етнічною групою в цих районах є українці, які складають 98-99% від всього населення області. Порівняння структури населення за методикою Е. Пясецького дає змогу прокласифікувати райони. Отже, виділяються два практично моноетнічні райони Оріхівський, В.-Токмацький, які складають 12,5% від загальної кількості районів області. Райони розташовані у центральній частині області, що пояснюється особливостями історії їх заселення та господарською діяльністю. Поліетнічні райони становлять 37,5% від загальної кількості районів області, вони характеризуються наявністю чисельних етнічних меншин (у Молочанському – німці, українці, росіяни, у Кам'янському – росіяни, українці, євреї, у Н.-Златопільському – євреї, українці, німці, у Мелітопольському – українці, росіяни, німці, у Якимівському та Н.-Василівському – українці, росіяни, болгари). Перехідні райони становлять 50% від загальної кількості районів області, до їх числа входять: Костянтинівський, Чубарівський, Великобілозерський, Запорізький, Бердянський, Василівський, Люксембурзький, Коларівський з переважанням одного етносу за наявності значних меншин. Райони зосереджені головним чином на південно-східній та північно-

західній території Запорізької області. Разом з цим виділяються національні райони, населення яких складалось переважно з представників відповідних національних меншин. Російське населення переважає у Кам'янському районі (71,70% всього населення становлять росіяни 27,43% – українці), німецьке населення – Люксембурзькому, Молочанському районах (84,56%, 75,18%, всього населення становлять німці, українці – 3,87%, 15,85% відповідно), болгарське населення – Коларівському районі (77,29% всього населення становлять болгар, українці – 1,18%), єврейське населення – Н.-Златопільському районі (66,24% всього населення становлять євреї, українці – 29,45%). Географічне положення національних районів пов'язано з історичним переселенням народів на територію України. Німецькі райони зосереджені у центральній та східній частині Запорізької області, російський на заході. Єврейське населення сконцентровано в східній частині Запорізької області. Основними районами розселення болгар у Запорізькій області є південні райони.

Далі співставимо розраховані значення кількісних індексів для всього населення Запорізької області за результатами перепису 1989 р. [1]. Середній індекс етнічної мозаїчності всього населення Запорізької області становить 0,41 одиниці. Райони, що мають вищий ніж середній індекс етнічної мозаїчності, досягають його головним чином завдяки значній частці лише двох спільнот: українців і росіян. Область характеризується зменшенням середнього значення індексу етнічної диверсифікації до 58,57%, що вказує на збільшення в населенні регіону ролі етнічних груп. Мінімальне значення індексу етнічної мозаїчності зафіксовано у Гуляйпільському районі (0,16), завдяки тому, що 91,35% всього населення – українці. Мінімальна етнічна мозаїчність характерна також для Новомиколаївського (0,18), Пологівського (0,17) та Чернігівського (0,19) Оріхівського (0,23) районів. Дані райони сконцентровано у центрально-східній частині Запорізької області. Найбільше значення індексу етнічної мозаїчності (0,64) характерно для Приморського району, завдяки значній частці трьох спільнот: українців (48,04%), болгар (25,20%), росіян (25,13%). Порівняння структури населення за градаціями індексу диверсифікації Е. Пясецького дає змогу виділити наступні категорії районів. Моноетнічні райони на території Запорізької області у 1989 р. відсутні, це пояснюється тим, що населення формується головним чином з декількох етнонаціональних спільнот: українців та росіян. Число поліетнічних (Василівський, Бердянський, Веселівський, Михайлівський, Великобілозерський, Кам'янсько-Дніпропетровський, Мелітопольський, Якимівський, Приазовський, Приморський) та перехідних (Гуляйпільський, Пологівський, Новомиколаївський, Чернігівський, Оріхівський, Куйбишевський, Розівський, Вільнянський, Запорізький, Токмацький) районів у області однакове і становить по 50%. Загалом українці домінують в усіх районах, але досить значна частка інших груп: росіян, білорусів, болгар, греків. Географічне положення поліетнічних районів характеризується південно-західним розміщенням, перехідні райони зосереджені у північно-східній частині Запорізької області.

Перейдемо до вивчення етноструктури населення Запорізької області на 2001 переписний рік. У ході аналізу виявлене зменшення середнього індексу етнічної мозаїчності Запорізької області до 0,35 одиниць. Середнє значення індексу етнічної диверсифікації збільшилось до 64,62%, зміна індексу в бік його збільшення вказує на внутрішні процеси, спрямовані до одноріднішої етнічної структури населення. Етнічна структура зазнала помітних змін унаслідок еміграції євреїв, росіян та асиміляції болгар, молдаван та інших етнічних груп. Як наслідок, частка осіб цих національностей, значно скоротилася. Найбільше значення індексу етнічної мозаїчності 0,62 одиниці характерне для Приморського району, як і у 1989 р., це пов'язано з істотною часткою трьох спільнот: українців (52,48%), болгар (23,35%), росіян (22,19%). Найбільша частка українців, вище 85% від чисельності всього населення, зосереджена в Гуляйпільському, Пологівському, Новомиколаївському, Чернігівському, Оріхівському районах. Вони зосереджені у центральній та північно-центральною частині області, що визначається особливостями історії їх заселення і

господарського розвитку. В цих районах відмічається мінімальна етнічна мозаїчність у Гуляйпільському 0,12 од., Новомиколаївському 0,13 од., Пологівському 0,13 од., Чернігівському 0,14 од., Орхівському 0,17 од. Порівняння структури населення за градаціями індексу етнічної диверсифікації Е. Пясецького дає змогу виділити наступні категорії районів. Моноетнічні райони на території Запорізької області відсутні, формування населення здійснюється під впливом декількох етнонаціональних спільнот: українців, росіян, болгар, білорусів, євреїв. У порівнянні з 1989р. число поліетнічних районів зменшилось, п'ять з них: Василівський, Бердянський, Веселівський, Михайлівський, Великобілозерський райони стали перехідними. Райони зосереджені головним чином (крім Кам'янсько-Дніпровського) у південній частині Запорізької області. Проаналізувавши дані можна спостерігати певну тенденцію змін категорійності районів Запорізької області, у порівнянні з попереднім переписом число поліетнічних районів значно зменшилось і становить 25% від загальної кількості районів області, невпинно зростає кількість перехідних районів і становить 75% від загальної кількості районів області. Зміна індексу в бік його збільшення вказує на внутрішні процеси, спрямовані до одноріднішої етнічної структури населення. Це пов'язано зі збільшенням частки українського етносу (у порівнянні з 1989 на 7,7%) та зменшенням ролі інших етнічних груп (у 1989 – 7,97%, у 2001 – 3,78%).

Проаналізуємо наведену у таблиці 1 динаміку індексів етнонаціональної мозаїчності Б. Еккеля і диверсифікації Е. Пясецького за даними переписів 1926-2001 рр. населення Запорізької області [1,2,5,6,7]. Ці показники відображають ступінь етнічної різноманітності населення регіону, оскільки залежать від кількості етносів та чисельності кожного з них у регіоні. За цими показниками можна проводити порівняння етнічного складу в просторі, але й у часі. Мінімальне значення індексу етнічної мозаїчності зафіксовано у 1926 р. 0,33 одиниці, максимальне значення індексу етнічної диверсифікації 66,32%. Це пояснюється переважанням одного етносу – українського та наявності значних меншин: росіян, німців, євреїв. Максимальне значення індексу етнічної мозаїчності спостерігалось у 1979 та 1989 рр. становило 0,49 одиниць, індекс диверсифікації тоді був мінімальний (50,4% і 50,06% відповідно). Такі показники характерні для двоетнічних регіонів, в ці роки населення формувалось головним чином з двох етнонаціональних спільнот: українців, росіян.

Таблиця 1

Динаміка індексів етнонаціональної мозаїчності і диверсифікації населення Запорізької області (розраховано автором за матеріалами 1,2,5,6,7)

Методики розрахування	Індекси етнічної мозаїчності					
	1926	1959	1970	1979	1989	2001
1	2	3	4	5	6	7
За Б.Еккелем, одиниць	0,33	0,46	0,48	0,49	0,49	0,43
За Е.Пясецьким, %	66,32	53,4	51,53	50,4	50,06	56,3

Переписи наочно засвідчують, що тенденції в етнічному розвитку населення Запорізької області характеризуються відносною сталістю. Динаміка приросту населення оцінюється позитивними значеннями, окрім останнього перепису (таблиці 2)

Таблиця 2

Приріст значень індексів етнонаціональної мозаїчності і диверсифікації населення Запорізької області у 1926-2001 рр.

Методики розрахування	Індекси етнічної мозаїчності					
	1926-1959	1959-1970	1970-1979	1979-1989	1989-2001	1926-2001
1	2	3	4	5	6	7
За Б.Еккелем, одиниць	0,13	0,02	0,01	0	-0,06	0,1
За Е.Пясецьким, %	-12,92	-1,87	-1,13	-1,13	-0,34	-10,02

За результатами перепису 1926 року [4] індекс етнічної мозаїчності становить 0,33 одиниці, індекс етнічної диверсифікації 66,32%. Такі показники пояснюються домінуванням української етнічної групи, яка складає 80,5% від всього населення області. Друге місце займає російська етнічна група 11,1%. Значне місце за чисельністю у складі населення Запорізької області посідають німці та євреї (4,14% і 3,45% відповідно).

Досліджуючи етнічний склад населення Запорізької області за даними перепису 1959 р. [7], було виявлено ряд неповних статистичних розрахунків. По-перше міжпереписний період складав 33 роки, по-друге перепис був проведений у післявоєнні роки. Аналіз матеріалів перепису 1959 року показує збільшення індексу етнічної мозаїчності до 0,46 одиниць. (приріст склав 0,13) головним чином за рахунок зменшення відсотка українського (на 12,23%) та єврейського етносу (на 2,03%), та збільшення етнічних групи росіян (на 14,8%), болгар (на 2,48%), білорусів (на 0,5%). Одночасно з цим, значення індексу етнічної диверсифікації зменшується до 53,40%.

Індекс етнічної мозаїчності перепису 1970 р. [6] становить 0,48 одиниці, динаміка приросту додатна і складає 0,02. Індекс етнічної диверсифікації неухильно зменшується до 51,53%. Спостерігається приріст російської (на 0,06%), білоруської (на 0,15%) етнічних груп та зменшенню відсотків української, болгарської, єврейської етнічних груп (відповідно на 2,64%, 0,35%, 0,28%). Також збільшується кількості етнічних груп, які стали відігравати роль у формуванні етноструктури Запорізької області: татари (0,25%), вірмени (0,1) [6].

За результатами перепису 1979 року [2] індекс етнічної мозаїчності становить 0,49 одиниць, індекс етнічної диверсифікації 50,40%, що є ознакою двоетнічних регіонів. Характерне зменшення відсотків української групи (на 1,8%) та збільшення кількості росіян (на 5,13%), поява етнічної групи циган (0,1%).

Перепис 1989 року [5] засвідчує, що індекси етнічної мозаїчності 0,49 одиниць та етнічної диверсифікації 50,06% практично не змінюється. Кількість українців зменшується на 0,72%, а росіян збільшуються на 0,93%.

За період 1926-1989 рр. спостерігається незмінний приріст етнічних росіян у Запорізькій області, питома вага яких збільшилась на 20,9%. Дані перепису 2001 року [1,3] свідчать про зменшення індексу етнічної мозаїчності до 0,43 одиниці та збільшення індексу етнічної диверсифікації 56,30%. Зміна індексу в бік його збільшення вказує на внутрішні процеси, спрямовані до одноріднішої етнічної структури населення. Етнічна структура українського населення за даними перепису 2001 року зазнала помітних змін унаслідок еміграції євреїв, росіян та асиміляції болгар, молдаван, та інших. Як наслідок, частка осіб цих національностей, значно скоротилася.

У національному складі населення Запорізької області переважна більшість – українців, чисельність яких складає 1364095 чоловік, чи 70,8% загальної чисельності населення. За роки, що пройшли після перепису населення 1989 року, число українці серед жителів області зросло на 7,73 %. Найбільша частка українців, вище 85% від усього населення, зосереджена в районах: Гуляйпільському, Пологівському, Новомиколаївському, Чернігівському, Оріхівському, що визначається набуттям Української держави незалежності та особливостями національної політики.

Друге місце по чисельності зайняли росіяни. Їх чисельність у порівнянні з переписом 1989 року скоротилася на 7,32% і складала на дату перепису 476748 чоловік.

Третє місце, значно поступившись українцям і росіянам за чисельністю, займають болгары – 27764 особи (1,4% населення області). Основними районами розселення болгар у Запорізькій області є південні райони: Бердянський, Приазовський, Приморський, Якимівський.

Наступною за чисельністю національністю є білоруси – 12655 осіб (0,7%), найбільша кількість яких серед жителів Михайлівського, Запорізького, Токмацького районів. За останній час чисельність білорусів збільшилася.

У зв'язку з від'їздом євреїв за кордон, п'ятої за чисельністю національності, їх кількість зменшилась на 3,25%.

Частки інших етнічних спільнот у складі населення області є приблизно однаковими. Між 1926 і 2001 рр. частка осіб інших, ніж українська та російська, етнічних ідентичностей у складі населення Запорізької області зменшилась з 7,97% до 3,78%. У кожному з міжпереписних періодів порівняно незначним був середньорічний приріст населення таких національностей як молдавани, поляки, греки. Спостерігається збільшення кількості етнічних груп, які формують етноструктуру Запорізької області. Нерівномірно, але помітно збільшувалась чисельність населення кримськотатарської, вірменської та азербайджанської етнічних спільнот.

Література:

1. Всеукраїнський перепис населення 2001 // Запорізьке обласне управління статистики 2001. – 117 с.
2. Заставний Ф.Д. Географія України. – Львів: Світ, 1994 – 472 с.
3. Заставний Ф. Всеукраїнський перепис населення 2001 р.: аналіз і оцінка // Географія та основи економіки в школі – 2003. – №2. – С. 34-39.
4. Короткі підсумки перепису населення України 17.XII. року 1926. – Харків, 1928. – 210 с.
5. Национальный состав населения СССР: По данным Всесоюзной переписи населения 1989 г./Госкомстат СССР. – М.: Финансы и статистика, 1991. – 159с.
6. Численность, размещение, возрастная структура, уровень образования, национальный состав, языки и источники средств существования населения СССР: По данным Всесоюзной переписи населения 1970 года. / Центральное статистическое управление при совете министров СССР. – М.: “Статистика” 1971 – 35 с.
7. Численность, состав, и размещение населения СССР: Короткие итоги Всесоюзной переписи населения 1959 года./ Центральное статистическое управление при совете министров СССР. – М.: Госстатиздат ЦСУ ССР. – 1961 – 64 с.
8. Шабашова Л.Ю. Історико-етнографічні особливості складу населення та його розселення в Закарпатті // Український географічний журнал – 2002. – №4 – С.49-54.
9. Эккель Б.М. Определение индекса мозаичности национального состава республик, краев и областей СССР // Советская этнография. – 1976. –№2. – С. 33-39.

Summary:

Tanya Chirkova. THE ETHNOGEOGRAPHICAL ANALYSIS OF LOCALE ON AN EXAMPLE OF THE ZAPOROZHYE AREA.

The results of the quantitative analysis of territorial accommodation of ethnic groups, which interact with each other on an example of the Zaporozhye area. Ethnogeographical the analysis allows in details to analyze accommodation and dynamics of ethnic groups, to establish intensity of interethnic dialogue in space and in time.

УДК.911.3

Тетяна ТКАЧЕНКО

ВОДНОРЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ: СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ

Через надмірне антропогенне навантаження, яке особливо посилилося після катастрофи на Чорнобильській АЕС, порушення природної рівноваги, що виявилася у зниженні якості водноресурсного потенціалу, в басейні Дніпра склалося вкрай загрозливе екологічне становище.

Упродовж багатьох десятиріч господарський комплекс басейну Дніпра розвивався без